

SOSYAL DAYANIŞMANIN SAĞLANMASINDA KUR'AN'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ İDEAL MODEL: İSÂR

Zülfikar Durmuş*

Giriş

Fert olarak insanın manevî varlığını kuşatmak ve onun Allah ile derin bir bağ kurmasını sağlamak amacıyla indirilen Kur'ân-ı Kerîm, temelde tevhîd akidesini taşıyabilecek bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır. Nitekim Kur'ân, öğretileri inmeye başladıktan çok kısa bir zaman sonra oldukça geniş bir alana yayılarak çeşitli kültür ve milletlerden insanları aynı çatı altında toplamayı başarmıştır. Farklı sosyo-kültürel statülerdeki insanların bu farklılıklarını adeta bir potada eritmesinde ve bu insanların böylesine mükemmel bir mânâ birliği teşkil etmelerinde hiç şüphesiz Kur'ân'ın ortaya koyduğu esaslar ve bu esaslar vasıtasıyla yaratılan birlik ve bütünlük şuuru en başta gelen rolü oynamıştır.

Tevhidî inanca sahip bir kişi, sosyal hayatta İslâm'ın hem dikey hem de yatay boyutları arasındaki ilişkiyi iyi bir şekilde kavrayarak yaşam biçimini bu ilişki çerçevesine göre düzenlemek durumundadır. “İman” ve “salih amel” olarak tezahür eden bu iki alan birbirinden bağımsız ve kopuk değil, aksine birbirini tamamlayan, biri diğeriyle anlam kazanan iki alandır. Yine Kur'ân iyi insan olmayı zihnî ve amelî duyarlılığın odağı olan “takvâ”ya bağlamakla insanî etkinliğin anlamlı olmasını öngörür. Kur'ânî anlamda varolmanın toplumsal boyutunu bu takvâ esası oluşturmaktadır.

Kur'ânî varoluşun gerçekliğini inşa etmenin yolu, yaşama biçimini şekillendiren teorik temelin pratiğine bağlıdır. İslâm inancını sosyalleştirmeye götüren en temel ilke hiç şüphesiz ki tevhîd inancıdır. Çünkü tevhîd inancı, önce ferde psikolojik bir tatmin, sonra da buna bağlı olarak toplumda bir bütünleşme sağlamaktadır. Kur'ân, sosyal yapının gerektirdiği rolleri yerine getirecek ahlaklı fertler yetiştirmeyi önermektedir. Fert bir taraftan kendi müstakil varlığının farkına varacak, diğer taraftan da kendini aşan bir üst birliğin üyesi olduğu şuuruna ulaşacaktır. İnsana sorumluluk veren Kur'ân, bu sorumluluğu yüklenecek fertlerin varlığını öngörmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsîr Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, zdurmus@inonu.edu.tr

“Belirli amaçların gerçekleştirilebilmesi yolunda, önceki özellik ve kimliklerini terk ederek yeni ve ortak bir kimlikte buluşan” Müslüman bireylerler arasındaki bağımlılığın bulunduğu nokta, kardeşliktir. Kardeşlik, imânın toplumsal karşılaşım ve etkileşim çerçevesinde tezahürünün en belirgin yönüdür. Kardeşlik İslâm birliğine üye olan kişinin vafıdır. İnananlar çeşitli kültür, grup ve sosyal çevreden olabilirler. Ancak, onlar Allah katında birdirler. Nitekim Kur’ân, bütün müminleri “din kardeşliği” bağı altında birbirlerine bağlamış ve kenetlemiştir. Kur’ân “İnananlar kardeşler” (Hucurât 10) buyurarak bunu açıkça beyan etmekte ve böylece inananları sevgi ve kardeşlik bağı altında yekvücut olmaya çağırmaktadır. Kur’ân’ın bu çağırısına asr-ı saadet döneminde kulak verilmiş, eşi ve benzeri görülmemiş şekilde kardeşlik ve sosyal dayanışmanın en güzel örnekleri sunulmuştur.

İşte biz bu çalışmamızda din kardeşliğinin, sosyal bütünleşmenin ve cömertliğin en üst sınırı olan inanan ferдин kendisi muhtaç iken mümin kardeşini kendisine tercih edip, sahip olduğu imkanları onunla paylaşmayı ifade eden “îsâr” kavramını irdedeceğiz. Bu kavramı çalışmamızın temel nedeni, sosyal bütünleşmenin ve kardeşliğin tarihte pek çok örneği yaşanmış olan bu ahlâkî duyarlılığı tekrar gündeme getirerek birlik ve beraberliğimize katkıda bulunmaktır.

I. Sözlük ve Terim Anlamı: Îsâr kelimesi sözlükte “bir şeyi veya bir kimseyi diğereine tercih etmek, yeğlemek, bir şeye karşı sevgisi olmak, meyli olmak, öncelik vermek, üstün tutmak, ikram etmek”¹ gibi mânâlara gelmektedir.

Terim olarak ise “bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakarlıkta bulunması”² demektir.

Cürcânî (ö. 816/1413) ise îsârı, “kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesi veya bir zarardan öncelikle onu koruması” şeklinde tarif ederek bu anlayışın din kardeşliğinin en ileri derecesi olduğunu belirtir.³

Îsâr anlamına gelmek üzere Batı dillerinde kullanılan *altrüizm* karşılığında modern Arapça’da daha çok *gayriyye* (fedakarlık, başkalarını düşünme), Türkçe’de

¹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Kahire 1982, II, 575; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut, ts., IV, 7.

² Çantay, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1980, III, 1024 (32. dipnot); Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 252.

³ Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, Beyrut 1997, s. 31.

diğerkamlık ve *özgecilik* terimleri kullanılmaktadır. Bir kimsenin cömertlikte *îsâr* derecesine ulaşabilmesi için ikram ettiği şeye kendisinin fiilen muhtaç durumda bulunması şart değildir. Burada önemli olan kişinin, muhtaç olsa dahi başkasını kendisine tercih edebilecek bir ahlâkî anlayışa ve güçlü bir iradeye sahip bulunmasıdır.⁴

II. *Îsâr* Kelimesinin Kur'ân'da Kullanılışı

Îsâr sözcüğünün türevleri sadece mazî ve muzarî formunda, Kur'ân'da 4' ü Mekkî ve biri de Medenî sûrede olmak üzere toplam 5 âyette geçmektedir. *Îsâr* sözcüğü tıpkı hadislerde olduğu gibi,⁵ Mekkî sûrelerin hepsinde de sözlük anlamında, yani “yeğlemek ve üstün tutmak” anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki:

“*Vallahi, Allah seni bize üstün kıldı. (le kad âserake'allâhü aleynâ). Şüphesiz biz suç işlemiştik' dediler.*”⁶

“*Îmân eden sihirbazlar: 'Seni, bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana tercih etmeyeceğiz (len nü'sirake). Ne hüküm vereceksen ver. Sen ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin' dediler.*”⁷

“*Ve dünya hayatını yeğlemişse (ve âsera).*”⁸

“*Ama sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz (bel tü'sirûne).*”⁹

Medenî olan Haşr sûresinin 9. âyetinde ise *îsâr* sözcüğü terim anlamında kullanılmıştır: “*Onlardan önce o yurda (Medine'ye) ve imana yerleşmiş olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler; onlara verilenlere içlerinde bir arzu duymazlar, kendileri zorluk içinde bulunsalar bile, onları kendilerinden önde tutarlar. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*” Bu âyette, içinde buldukları dinî, ahlâkî, ekonomik, siyasal vb. nedenlerden dolayı bütün mal varlıklarını ana yurtları Mekke'de bırakarak Medine'ye göç etmek zorunda kalan Hz. Peygamber'i ve diğer muhacirleri şefkatle kucaklayıp, inanılmaz bir sosyal dayanışma örneği sergileyen ve mal varlıklarını onlarla paylaşmaktan çekinmeyen Medineli Müslümanlar (*ensâr*) övgüyle anılmakta, onların şahsında Müslüman toplumun bazı temel manevî ve ahlakî özelliklerine atıfta bulunmaktadır.

⁴ Çağrı, Mustafa, “*Îsâr*”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 490.

⁵ Bkz: Wensick, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî*, İstanbul 1988, I, 12.

⁶ 12 Yûsuf 91.

⁷ 20 Tâhâ 72.

⁸ 79 Nâziât 38.

⁹ 87 A'lâ 16.

Bu âyette işlenen konuları şöyle tahlil edebiliriz:

a) “*Onlardan önce o yurda (Medine’ye) ve imana yerleşmiş olanlar...*” Ayetin bu kısmında övülen kişiler, ‘Peygamber şehri’ Yesrib’in Müslüman yerli halkı olan Ensâr topluluğudur. Ensâr, daha önceden burasını yurt edinmişlerdir. Onlar Yesrib’i aynı zamanda imân evi olarak kabul etmişlerdir. Buna göre sanki imân, onlar için bir yurttur. Âyet Ensâr’ın imânî durumunu tasvir etmektedir. Tıpkı bir ev gibi, imân, onların içinde yaşadıkları, sükun ve huzur buldukları bir vatandır.¹⁰

b) “*...Ensâr kendilerine göç edip gelenleri severler; onlara verilenlere içlerinde bir arzu duymazlar...*” Ensâr, kendi vatanlarına göç ederek gelen muhacirleri severler. Bu asil sevgi ve cömertlik içinde mal ve mülklerini misafirleriyle paylaşırlar. Onları barındırmak, ağırlamak, türlü sıkıntılara seve seve katlanmak gibi hususlarda adeta birbirleriyle yarışır. Muhacirlerin bazı yerlerde nail oldukları üstün makam ve fey’de* olduğu gibi, bazı mal ve nimetlerin onlara tahsis edilmesi gibi durumlarda içlerinde istememezlik ve kıskançlık türünden kötü duygulara kapılmazlar. Bu durum, ahlâkın ve tok gözlülüğün en üst derecesini oluşturmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, Nadiroğullarından ganimet olarak elde edilen malları ilk muhacirler arasında paylaştırarak onları, Ensâr’a yük olmaktan kurtarmak istemiştir. Ensâr’dan ihtiyacı olan iki¹¹ ya da üç kişiden başkasına bir şey vermemiştir. Ensâr, Hz. Peygamber’in bu paylaştırmasından hoşnut olup, gönüllerinde bir burukluk, hased ve kıskançlık hissetmediler. Bir rivâyete göre Hz. Peygamber Ensâr’a “Dilerseniz mallarınızdan ve evlerinizden muhacirlere pay verir, bu ganimette de onlara ortak olursunuz. Dilerseniz bu ganimeti sadece muhacirlere verip, evleriniz ve mallarınız size kalsın” dedi. Bunun üzerine Ensâr “Hem evlerimizden ve mallarımızdan onlara hisse veririz, hem de bu ganimeti tamamen onlara bırakır, paylaştırılmasında kendilerine ortak da olmayız” dediler.¹² Bir kısım müfessirler âyetin nüzûl sebebinin bu olduğunu söylemişlerdir.¹³

c) “*...Kendileri zorluk içinde bulunsalar bile, başkalarını kendilerine tercih ederler...*” Onlar son derece ihtiyaç ve yoksulluk içinde olsalar da, malın başkalarına

¹⁰ Alûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu’l-Meânî*, Beyrut 1994, XIV, 245.

* Fey, haraç, cizye, ticaret vergileri, müsâlaha bedelleri gibi gayrimüslimlerden savaş etmeksizin alınan maldır. Bkz: Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 111.

¹¹ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, Beyrut 1992, XII, 40.

¹² Bkz: Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu’l-Gayb*, Beyrut 1997, X, 508; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beyrut 1996, XVIII, 17.

¹³ Bkz: Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts., IV, 505; Râzî, *age.*, X, 508; Suyûtî Celâleddîn, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, Beyrut 1993, VIII, 106.

verilmesini tercih ederler. Onların bu tercihi mala ihtiyaçları olmadıklarından değildir. Aksine bu tercihleri, mala ihtiyaçları olmasına rağmen. Kendisi muhtaç olduğu halde başkasını tercih edip üstün tutmak (*îsâr*) ahlâk ve faziletlerin en yücesidir.¹⁴

Ensâr'ın, ihtiyaçları olmasına rağmen muhâcirleri kendilerine tercih etmelerinin iki yönü bulunmaktadır: **1)** Fey ve ganimetten alacakları hisselerini muhâcirlere vermeleri, **2)** Mallarını onlarla paylaşmaları.¹⁵

Kaynaklarda âyetin sadece bu kısmına ilişkin nüzul sebebi olarak çeşitli olaylar rivâyet edilmektedir. Bu rivâyetlerden biri şöyledir: Bir adam Rasûlullah'a geldi, "Ey Allah'ın Elçisi, açlıktan dermansız kaldım" dedi. Hz. Peygamber kadınlarına haber gönderdi, ancak onların yanında hiçbir şey bulamadı. Bunun üzerine Allah Rasûlü ashâbına: "Bu adamı bu gece misafir edecek kimse yok mu? Ki Allah ona rahmet buyursun" dedi. Derhal Ensâr'dan biri kalkıp: "Ben Ey Allah'ın Elçisi" diye karşılık verdi. Ve adamı alıp evine götürdü. Sonra da hanımına "Bu, Allah Elçisi'nin misafiridir, yarına bir şey saklama, ne varsa getir, buna ikrâm edelim" dedi. Hanımı: "Vallahi yanımda çocukların yiyeceğinden başka bir şey yok" dedi. Kocasını da ona "O halde sen çocukları avut, akşam yemeğini istedikleri zaman onları uyut, sonra gel, kandili söndür. Biz bu geceyi aç geçirelim" dedi. Kadın da öyle yaptı. Sonra bu adam, ertesi gün Hz. Peygamber'in yanına gittiğinde Rasûlullah ona: "Allah falan erkekle kadının yaptığını beğendi veya onların yaptığına güldü" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: "*Kendi ihtiyaçları dahi olsa, kardeşlerini kendi öz canlarına tercih ederler*" âyetini indirdi.¹⁶

Bu rivâyete göre âyetin sadece bu cümlesinin, anlatılan bu olay üzerine indiği anlaşılmaktadır. Ancak bu doğru değildir. Biz, bir âyetin bir bölümü için farklı iniş sebepleri olduğu düşüncesine katılmıyoruz. Çünkü âyet bir bütündür, bir cümlesi diğerinden ayrılmaz. Ayetin diğer cümleleri gibi bu cümlesi de Nâdiroğulları toprağının muhâcirlere dağıtılmasından içlerinde bir hased ve kıskançlık duymayan Ensâr'ın yüce nitelikleri ile ilgilidir.¹⁷

d) "*...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"

Ayetin bu son kısmında, her hayra engel olan mala aşırı düşkünlük, nefsin bu cimriliği,

¹⁴ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İstanbul 1985, VIII, 96; Burûsevî, İsmâil Hakkı, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, İstanbul 1389, IX, 433..

¹⁵ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*, Beyrut, ts., V, 506.

¹⁶ Buhârî, "Tefsîru Sûre 59", 6, Diğer rivâyetler için bkz: Kurtubî, *age.*, XVIII, 17-18; Alûsî, *age.*, XIV, 246.

¹⁷ Bkz: Râzî, *age.*, Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul 1991, IX, 356.

başkasıyla paylaşmamak kınanmakta, bu durumdan korunanlar ise kurtuluşa ermekle övülmektedirler. Dolayısıyla îsârın psikolojik etkisine işaret edilmektedir. Ayette geçen “*şuhh*”, mala karşı aşırı hırs ve tamahkarlıkla birlikte cimrilik demektir. Yarattığı nefiste bulunan bu kötü huya *şuhh*, fiilen engel olmaya ise *buhl* denilmektedir.¹⁸ Onun için âyette “*şuhha nefsihi*” tabiri kullanılmıştır.¹⁹ Râgıb İsfahânî (ö. 503/1109) *şuhhu*, “adet haline gelmiş hırslı buhl (cimrilik)” olarak tanımlar.²⁰

Hz. Peygamber de insanların helakine sebep olan bu kötü huya şöyle dikkat çekmiştir: “...*Cimrilikten sakının. Çünkü o, sizden öncekileri yok etmiş, onları kan dökmeye ve haramları helal saymaya sevk etmiştir.*”²¹

Buna göre âyette Ensâr’ın şu niteliklerinden bahsedilmektedir:

- 1) İmanlarını vatan mesabesinde tutarak kendilerine koruyucu addetmeleri,
- 2) Sırf Allah’a inandıkları için anavatanlarından göç ederek beldeleri Medine’ye gelen Muhâcirler’i sevmeleri,
- 3) Din kardeşlerine kendilerinden daha fazla imkan sağlanmasından dolayı içlerinde hased ve kıskançlık gibi kötü hisler duymamaları,
- 4) İhtiyaç içinde olsalar dahi Muhâcirleri kendilerine tercih edip şahsî menfaatlerinden ve zevklerinden fedakarlıkta bulunmaları,
- 5) Nefislerinin cimrilik eğilimlerinden kendilerini koruyabilmeleri,
- 6) Ebedî kurtuluşu kazanmakla müjdelenmeleri.

Bu âyet münasebetiyle îsâr kavramı tefsirlerde, “âhiret mutluluğunu elde etme arzusuyla başkasının iyiliğini ve mutluluğunu kendine ve kendi zevklerine tercih etmek, başkasının ihtiyacını kendi ihtiyaçlarından daha önde tutmak” şeklinde açıklanıp cömertliğin en üst derecesi olarak gösterilmektedir.²² İsâr, güçlü nefisten güçlü imândan, güçlü sevgiden ve güçlülere karşı sabretmekten meydana gelir.²³ Buna göre îsârın psikolojik etkisine de işaret edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli âyetlerinde özellikle itaatkar ve takvâ sahibi müminlerin niteliklerinden bahseden, yukarıda tahlilini yapmaya çalıştığımız Haşr

¹⁸ Şuhh ile buhl arasındaki anlam farklılıkları ve tartışmaları için bkz: el-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdî'l-Mesîr*, Beyrut 1404, VIII, 215-216.

¹⁹ Zemahşerî, *age.*, IV, 505; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 1979, VII, 4845.

²⁰ İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, İstanbul 1986, s. 375.

²¹ Müslim, “Birr”, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 160, 191, 195, 421; III, 223.

²² İbnü'l-Arâbî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, Beyrut, ts., IV, 1777; Kurtubî, *age.*, XVIII, 18; Şevkânî, Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, ts., V, 201.

²³ İbnü'l-Arabî, *age.*, IV, 1777; Kurtubî, *age.*, XVIII, 18. Krş. Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-Muvâfakât*, (çev: Mehmed Erdoğan), İstanbul 1990, II, 357.

sûresinin 9. âyetiyle örtüşen ifadelerle rastlamaktayız. İnsan/Dehr sûresinin 8. âyetinde şöyle buyurulmaktadır: “Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler.” Yani takvâ sahibi müminlerin istekleri ve ihtiyaçları olmasına rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler. Bu âyetleri destekleyen diğer âyetler de şöyledir: “İyilik, yüzlerinizi doğudan ve batudan yana çevirmeniz değildir. İyi olmak, insanın Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve peygamberlere inanması; **sevdiği malı, yakınlığı olanlara, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyen düşkünlere ve kölelere harcaması...**”²⁴ ve “Sevdiğiniz şeylerden vermedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz. Ne verirseniz, Allah onu bilir.”²⁵

Tasavvufî kaynaklarda cömertliğin sehâ, cûd ve îsâr olarak başlıca üç derecesinden bahsedilir. Buna göre bir kimsenin elindeki imkanların bir kısmını başkasına ikram edip bir kısmını kendisine ayırmasına *sehâ*, çoğunu başkasına verip çok az bir kısmını kendisi için ayırmasına *cûd* ve imkanlarının tamamını başkaları için kullanmasına da *îsâr* denir.²⁶ İmam Gazzâlî (ö. 505/1111), cömertliği “Allah’ın ahlâkî sıfatlarından biri” olarak tanımlayarak en yüksek derecesinin ise îsâr olduğunun altını çizmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’in çok yüce bir ahlâka sahip olduğu bildirildiğine göre²⁷ bu haslet (îsâr), İslâm Peygamberi’nin tavırlarında örneğini bulmuş ve onun ahlâkının bir tezahürü olmuştur. Nitekim İbn Abbas Hz. Peygamber’in bu vasfı ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Hz. Peygamber hayır yolunda insanların en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da ramazan ayı idi. Cebrâil ile karşılaştığı zaman ise esen rüzgardan daha cömert olurdu.”²⁸

Ancak diğer erdemli davranışlarda olduğu gibi îsârın da belirtilen ahlâkî değeri kazanabilmesi için maddî-manevî bir karşılık beklemeden sırf Allah rızası ve insan sevgisinden dolayı yapılması gerekir. Çünkü iyilik karşılığında teşekkür veya övgü bekleyen kişi cömertlik değil alışveriş yapmış olur.²⁹ Nitekim Kur’ân, itaatkar ve takvâ sahibi müminlerin niteliklerinden birinin, onların kendi ihtiyaçları varken diğer insanlara yedirmelerinin sırf Allah rızasını kazanmak için olup o insanlardan bir karşılık

²⁴ 2 Bakara 177.

²⁵ 3 Âl-i İmrân 92.

²⁶ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut 1990, s. 248.

²⁷ 68 Kalem 4.

²⁸ Buhârî, “Savm”, 7; Müslim, “Fedâil”, 50.

²⁹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (çev: Ahmet Serdaroğlu), İstanbul 1989, III, 569-573.

ve teşekkür beklemediklerinin altını çizer: “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.”³⁰

Kaynaklarda, bir kimsenin ihtiyacı olduğu halde sahip olduğu imkanlarını başkası için kullanıp, kendi nefsinin mahrum etmesinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler mevcuttur. Alimlerin çoğuna göre, mahrumiyet ve sıkıntıya sabredebilenler için îsâr câiz iken, halinden şikayet edecek veya başkalarına el açabilecek yapıda olanlar için ise mallarını başkalarına vermeleri doğru bir davranış değildir.³¹ Nitekim Hz. Peygamber, elindeki imkanların tamamını ihtiyaç sahiplerine verip, sonra da başkalarından yardım isteyenleri kınamıştır.³² Ayrıca bir müslümanın malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesini yasaklayan hadîs³³ dikkate alınarak aile bireylerini maddî sıkıntıyla karşı karşıya bırakacak derecede malı infakta bulunmanın doğru bir davranış olmadığı sonucuna varılabilir. Hz. Peygamber bu hususu bir hadîsinde şöyle ifade etmektedir: “Arkanda zengin varisler bırakman, onları insanların eline göze dikerek derecede yoksul bırakmandan daha iyidir. Eşinin ağzına verdiği bir lokma dahil olmak üzere iyilik olarak yaptığın her harcama sadakadır.”³⁴

Îsâr kavramı genellikle maddî fedakarlıklar için kullanılmakla birlikte bazı kaynaklarda “can ile îsâr”dan, yani kişinin sevdiği bir kimse için hayatını feda etmeyi göze almasından da bahsedilmekte, hatta bunun malla îsârdan daha faziletli bir tutum olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı tasavvufta sevgi îsâr olarak da tanımlanır. Çünkü en yüksek derecede sevgi, seven kişinin gerektiğinde sevdiği için canını seve seve feda etmeyi göze almasını sağlar. Allah yolunda şehîd olmanın değeri de buradan gelse gerek. Çeşitli kaynaklarda, Mısır azizinin eşinin Hz. Yûsuf’a duyduğu derin sevgi³⁵ can ile îsârın çok ulvî bir duygu olduğuna örnek gösterilmektedir.³⁶

III. Yaşanmış Îsâr Örnekleri

Gerek asr-ı saadet ve gerekse ondan sonraki dönemlerde îsâr iki şekilde yapılmıştır:

³⁰ 76 İnsan 9.

³¹ Kurtubî, *age.*, XVIII, 19.

³² Darimî, “Zekat”, 25.

³³ Buhârî, “Vesâyâ”, 3; Tirmizî, “Vesâyâ”, 1.

³⁴ Buhârî, “Vesâyâ”, 2; Müslim, “Vasiyye”, 5, 8.

³⁵ 12 Yûsuf 23-33.

³⁶ Bkz: İbnü'l-Arâbî, *age.*, IV, 1777; Kurtubî, *age.*, XVIII, 20; Şatıbî, *age.*, II, 359.

A. Maldan ve eşten vazgeçme şeklinde. Yukarıda tahlilini yapmaya çalıştığımız Haşr sûresinin 9. âyetinin nüzul sebebi olarak rivâyet edilen olaylar mal ile yapılan îsâr örnekleridir. Bu rivâyetlerden birine yukarıda yer vermiştik.

Hz. Peygamber, Medine'ye hicretten hemen sonra Muhâcirler ile Ensârı birbirine kaynaştırmak için kardeş yaptı (*muâhât*).³⁷ İslâm Peygamberi'nin başardığı en büyük işlerden biri budur. Tarihin hiçbir döneminde böyle candan bir birleşme, kaynaşma ve sosyal dayanışma olmamıştır. Buna göre Ensâr'dan her biri, Muhâcirlerden birini evine alıyor, onunla kardeş oluyor ve malının yarısını onunla paylaşıyordu. Bu kardeşlik nesep ve kan kardeşliğinden daha üstündü. Her şeylerini bu din kardeşleriyle paylaşıyorlar, ölünce mirâsa bile ortak oluyorlardı. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Muhâcirler ile Ensâr'ın birbirisinin velisi olduğunu şöyle ifade etmektedir: “*İnanıp, hicret eden ve canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda cihâd edenlerle (onları) barındırıp yardım edenler; işte bunlar birbirlerinin velisidirler...*”³⁸

Eşten vazgeçmeye gelince, kimi Tefsîrlerde iki eşi olan Ensâr'dan bazıları muhâcir kardeşine nikahlamak üzere eşlerinden birini boşamayı bile düşündüğü şeklinde ifadeler yer almaktadır. Bununla birlikte böyle bir olayın meydana geldiğine ilişkin Tefsîrlerde herhangi bir kayıt mevcut değildir.³⁹

B. Candan vazgeçme şeklinde. İslâm tarihi bu îsâr çeşidinin örnekleriyle doludur. Bunlardan birkaç tanesine yer vermek istiyoruz.

1. M. 622 yılında gerçekleştirilen Hicret esnasında Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'i öldürme teşebbüslerinin haber alınması üzerine Hz. Ali'nin hiç korkmadan, ölümü göze alarak o geceyi Allah Rasûlü'nün yatağında geçirdiği ve Hz. Peygamber'in yanında bulunan emanetleri sahiplerine verdikten sonra Medine'ye hicret ettiği tarihen bilinen bir olaydır.⁴⁰

2. Can ile yapılan îsârın en güzel örneklerinden biri şöyledir: Ebû Talha el-Ensârî (ö. 34/654) isimli bir sahabî Uhud Savaşı'nda deriden kalkanı ile vücudunu Hz. Peygamber'e siper etmişti. Hz. Peygamber insanları görmek için başını uzatıyordu. Ebû Talha kendisine: “Bakma, Ey Allah'ın Elçisi! Düşmanların attıkları oklardan biri sana

³⁷ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Eyyûb, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1411, III, 36-39.

³⁸ 8 Enfâl 72.

³⁹ Bkz: Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, İstanbul 1984, IV, 241; Alûsî, *age.*, XIV, 246; Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut 1994, VIII, 229; Burûsevî, *age.*, IX, 433.

⁴⁰ İbn Hişâm, *age.*, III, 8-9.

isabet edebilir. Canım sana feda olsun” diyordu. Rasulullah’ı korumak için elini oklara siper etmiş ve bu yüzden çolak olmuştu.⁴¹

3. Kaynaklarda geçen özverinin en güzel örneklerinden biri de Yermuk Savaşı esnasında meydana gelmiştir. Bu olayı İstiklâl ve vatan şairimiz Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936) “Vahdet” isimli şiirinde manzum olarak şöyle dile getirmektedir:

Huzeyfet-ül Adevî der ki: “Harb-i Yermûk’ün,
Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.
İkinci üstü biraz gevşeyince, sanki kıtal,
Silahı attım elimden, su yüklenip derhal,
Mücahidîn arasından açıldım imdâda,
Ağır yarayla uzaklarda kalmış efrâda.
Ne ma’rekeydi ki, çepçevre, göğsü kandı yerin!
Hudâ’ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,
Şehîdi çoksa da, gâzisi hiç mi yok?... Derken,
Derin bir inleme duydum... Fakat, bu ses nerden?
Sırayla okşadığım sîneler bütün bî-rûh...
Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.
Dedim: **“Biraz su getirdim, içer misin, versem!”**
Gözüyle: **“Ver!”** demek isterken, arkadan bir elem,
Enine başladı. Baktım: nigâh-ı merhameti,
“Götür!” deyip bana imdâda ses gelen ciheti.
Ne yapsam içmeyecek, boştu, anladım, ibrâm;
O yükselen sese koştum ki: Âs’ın oğlu Hişâm.
Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;
Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.
İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa **“ah!”**,
Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!
Hişâm’ı gör ki, o hâlinde kaşlarıyla bana,
“Ben istemem, hadi, git ver, diyordu, haykırana.”
Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı...
Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk’a son nazarı!
Hişâm’ı bâri bulaydım, dedim, hemen döndüm:
Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!
Demek, bir amcamın oğlunda vardı, varsa, ümit...
Koşup hizâsına geldim: o kahraman da şehit.”⁴²

⁴¹ Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 18; “Cihâd”, 80; A. b. Hanbel, *Müsned*, III, 265; Kurtubî, *age.*, XVIII, 20.

⁴² Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, İstanbul 1990, s. 563-564.

4. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848), Belh’li bir gencin beni yendiği gibi, hiçbir kimse beni yenmedi! O genç bana “Ey Ebû Yezîd! Size göre zühd nedir? diye sordu. Cevaben dedim ki: “Bulursak yeriz, bulamazsak sabrederiz.” Bu cevap üzerine genç, “Bizim Belh’in köpekleri de böyle yapmaktadırlar” dedi. Bu sefer ben o gence “Peki, size göre zühd nedir? diye sordum. Genç şöyle cevap verdi: “Bulamazsak şükrederiz, bulursak başkalarının ihtiyacını kendi ihtiyacımıza tercih ederiz (*âsernâ*).”⁴³

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm, çeşitli inanç, kültür ve ırklardan insanları evrensel çağrısı etrafında toplamayı başarmıştır. Kur’ân’ın böylesine mükemmel bir manevî ve sosyo-kültürel birliği gerçekleştirmedeki başarısında onun “Tevhîd” akidesi etrafında insanları toplamak üzere yaptığı çağrının önemi çok büyüktür. Kur’ân insanları tevhîd inancı etrafında birleşmeye çağırırken, bu davetini belli bir millete, sosyal çevreye yapmamaktadır. Bu husus, Kur’ân’ın mükemmel kardeşliği ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmedeki en önemli özelliklerinden biridir.

Kur’ân’ın bu tevhîd çağrısına inananlar çeşitli ülke, millet, kültür, sosyal çevre ve statüden olabilirler. Ancak onlar Allah katında birdirler. Kur’ân, bütün inananları din kardeşliği bağı altında birbirlerine bağlamış ve kenetlemiştir. Böylece Kur’ân, inananları sevgi ve kardeşlik birliği içerisinde tek vücut olmaya çağırmaktadır. Kur’ân’ın bu çağrısına kulak verilerek tarihte eşi benzeri görülmemiş kardeşlik, cömertlik, îsâr ve sosyal bütünleşme örnekleri verilmiştir.

Medine’ye hicretin hemen akabinde Ensâr’la Muhâcirler arasında tesis edilen kardeşlik sayesinde büyük bir sosyal dayanışma örneği sergilenmiştir. Sergilenen bu kardeşlik ve sosyal dayanışma sayesinde, bütün mal varlıklarını anayurtları Mekke’de bırakarak Allah için hicret eden Muhâcirler sefil olmaktan kurtulmuştur. Kur’ân, toplumda yüksek ahlâk ve sosyal dayanışmanın tesis edilmesini öngören bir kitaptır. O, toplumun çeşitli tabakalarını birbiriyle kaynaştırmış, bireyi toplumla bütünleştirmiş ve erdemli bir toplum inşa edilmesini inananlardan istemiştir. Nitekim Kur’ân’ın bu isteği ilk dönem Müslümanları tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁴³ Bkz: Kurtubî, *age.*, XVIII, 20; Nesefî, *age.*, IV, 241.